

بسمه تعالی

عنوان

عرصه های تحول معنوی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)

ثریا فتحی^۱

چکیده

انسان ها خواهان خوشبختی و سعادت در آخرت و دنیا هستند، به همین دلیل نیازمند ابزاری برای رسیدن به این سعادت می باشند که این ابزار چیزی جز تحول معنوی نیست که از آن به عنوان اصلی ترین هدف کامل انسانی می توان نام برد زیرا معنویت با اندیشه ایمان به غیب و اعتقاد به خدا، با انگیزه قرب به حق سبحانه و عمل به اخلاق الهی، التزام به شریعت و انجام عمل صالح تعریف می شود که کلید کمال و عنصر کارآمد در همه عرصه های حیات طیبه انسان ها است که مقام معظم رهبری به این مهم واقف هستند و بارها در سخنان آن از تحول معنوی سخن گفته اند که به دلیل اهمیت این موضوع در این مقاله بر آن شدیم که به بررسی موضوع عرصه های تحول معنوی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) پرداخته و با روش توصیفی تحلیلی به تدوین آن بپردازیم تا با شناخت تحول معنوی به سعادت دنیا و آخرت دست یابیم.

واژگان کلیدی: مفهوم، معنویت، تحول، تحول معنوی، دیدگاه، مقام معظم رهبری.

^۱. طلبه سطح دو مدرسه علمیه و موسسه آموزش عالی حوزوی حضرت زینب کبری سلام الله رفسنجان.

مقدمه

رهبر معظم انقلاب اسلامی در سال‌های اخیر به موضوع تحول در بیانات و سخنرانی‌هایشان به کرات اشاره کردند. ایشان با تأکید بر اینکه «تحول» بدون نوآوری معنا ندارد، بر ضرورت تحول نوآورانه برای رسیدن به پیشرفت و تعالی در جامعه تأکید کردند. ایشان بیان می‌دارند که انسان به معنویت از آغاز تا فرجام زندگی‌اش نیاز ذاتی دارد زیرا هرگاه از چنین نیاز وجودی غفلت کند، دچار خسارت‌های فراوانی می‌شود چون معنویت در همه‌ی عرصه‌ها و هدایت‌بخش و جهت‌دهنده سلوک آدمی خواهد بود و توجه به آن آرامش، آسایش و پیشرفت را در ساحت‌های گوناگون زندگی برای او به ارمغان خواهد آورد. پس بیان و تبیین ماهیت و معنای تحول معنوی از دیدگاه مقام معظم رهبری می‌تواند نقش برجسته‌ای در تولید، توسعه و تعمیق بینش معنوی و گرایش صائب و کنش صادق معنوی ایجاد کند. یکی از اصول اصلی مطرح شده از سوی رهبر معظم انقلاب طی سالیان گذشته، بحث تحول و تحول‌خواهی است که طی سالیان گذشته ده‌ها بار از سوی ایشان مطرح شده و در برخی سخنرانی‌ها به صورت مبسوط پرداخته شده است. ایشان تحول را یکی از ضروری‌ترین نیازهای جامعه می‌دانند که باید از این طریق برخی عقب‌ماندگی‌های به وجود آمده در انقلاب اسلامی را جبران کرد. نگاه رهبر انقلاب به موضوع تحول یک نگاه کلان و فلسفی است و ایشان معتقدند که «تحول در جوامع انسانی و برای بشر، سنت لایتغیر الهی است. هیچ کس نمی‌تواند در مقابل تحول بشری بایستد؛ امکان ندارد.» که نوعی نگاه تکاملی را می‌توان در این نظریه مشاهده کرد. از این‌رو، در نوشتار پیش‌روی برآن شدیم تا عرصه‌های تحول معنوی را در افق اندیشه و بینش معظم‌له مورد تحلیل و تعلیل قرار دهیم. در رابطه با تحول معنوی، پژوهش‌هایی انجام شده است که به‌طور مثال می‌توان به این موارد اشاره کرد: پایان‌نامه رشد از منظر قرآن کریم، نوشته طیبہ برزگر نژاد که در آن به بررسی مفهوم رشد، عوامل، آثار و موانع انواع رشد انسان (جسمی، معنوی) از دیدگاه قرآن می‌پردازد؛ مقاله «مبانی و شاخص‌های رشد معنوی انسان در قرآن» از محسن قاسم‌پور که در آن به معرفی شاخص‌های رشد معنوی که عبارت است از خردورزی، ایمان، شرح صدر، اخلاص و اعتدال، می‌پردازد اما در پژوهش حاضر به بررسی تبیین ماهیت تحول معنوی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) پرداخته شده است و به این سؤال پاسخ دهد که ماهیت و چیستی تحول معنوی از دیدگاه معظم‌له چگونه است؟ همان‌طور

که تحول معنوی در حیات فردی، خانوادگی و اجتماعی و یا به طور کلی در متن زندگی اسلامی آثار فراوانی را داراست؛ فقدان آن نیز در متن زندگی فرد، خانواده و جامعه می‌تواند آثار تخریبی فراوانی را به دنبال داشته باشد. جامعه منهای معنویت یک جامعه شکست خورده در همه عرصه‌ها است؛ حتی اگر در عرصه‌های تکنولوژی و صنعت پیشرفت‌های ظاهری هم داشته باشد؛ اما در درون خود دچار ورشکستگی شده و از امنیت و آرامش برخوردار نخواهد بود. معنویت است که فرد، خانواده و جامعه را در برابر بیماری‌های اخلاقی و روحی و حتی بیماری‌های گوناگون اقتصادی و سیاسی حفظ می‌کند و یک جامعه معنوی دارای مصونیت از خطرات مختلف خواهد بود. پس همگان به‌ویژه نسل جوان جامعه باید تقویت معنوی شوند. در غیر این صورت گرفتار لغزش‌ها در عرصه‌های متنوع زندگی خواهند شد؛ زیرا هیچ‌چیز به قدر معنویت، انسان را حفظ نمی‌کند.^۱

۱- مفهوم شناسی

۱-۱ مفهوم معنویت

معنوی در معنای روحانی در مقابل مادی و باطنی در مقابل ظاهری به کار رود. همچنین به معنای امر قدسی یا غیبی، ارزش‌های اخلاقی، دین، عرفان و هر نوع معنابخشی به زندگی به کار می‌رود. معنویت لزوماً متعلق به یکی از ادیان نهادینه و تاریخی نیست، بلکه به معنای داشتن نگرشی به عالم و آدم است که به انسان آرامش، شادی و امید بدهد. معنای معنویت در طول تاریخ توسعه و گسترش یافته، برای آن معانی مختلفی را در کنار یکدیگر می‌توان یافت.^۲ معنوی در انواع مختلفی از مفاهیم فرهنگی و دینی تلقی می‌شود که در آن فرد می‌تواند به چیزی مثل سطح بالایی از هوشیاری یا انسان کامل شدن یا رسیدن به حکمت یا اتحاد با خدا یا خلقت دست یابد.

مقام معظم رهبری، معنویت را کلید واژه‌ی اصلی در خودسازی فردی و اجتماعی بیان می‌کنند. ایشان می‌فرمایند «معنویت راهبردی در تربیت جامعه و اعتلای امت اسلامی است. عنصر «تقوی» برآورنده همه‌ی آنچه

۱. بیانات، ۱۳۶۸، ۳۱۲. سایت رهبری.

۲. راهی به رهایی، مصطفی ملکیان، ۱۳۸۰، ص ۳۷۶ به نقل از، معنانشناسی معنویت بایگانی‌شده در ۲۲ نوامبر ۲۰۱۴ توسط Wayback Machine مدرسه علمیه الزهرا قروه

۳. راهی به رهایی، مصطفی ملکیان، ۱۳۸۰، ص ۳۷۶ به نقل از، معنانشناسی معنویت بایگانی‌شده در ۲۲ نوامبر ۲۰۱۴ توسط Wayback Machine مدرسه علمیه الزهرا قروه

خواهد بود که مربوط به ساحت معنویت و سطوح مرتبط با آن است. از این رو، بر تقوای اجتماعی در کنار تقوای فردی تکیه و تأکید کنید و اصلی‌ترین عنصر اقتدار معنوی ایمان است.^۱ «ناگفته نماند که معنویت در اندیشه رهبری به این معنا نیز آمده است: «رابطه و اتصال قلبی با خداوند» و در تبیین مراتب والاتر این نوع ارتباط با خداوند می‌فرمایند: «مجنوب شدن در مقابل لطف الهی»^۲ و ریشه حدوث معنویت را نهفته در «راز و نیاز با خدا و ارتباط دل‌ها با خدای متعال» دانسته است و لوازم خارجی ارتباط با خدا را «فریب ظواهر دنیا را نخوردن و دلبستگی به زر و زیور و زخارف دنیا پیدا نکردن» (همان) قلمداد کرده‌اند. معتقدند مباحث عرفانی نیز باید دل انسان را به خدا نزدیک کند، یاد الهی را در انسان به وجود آورد و بصیرت لازم را برای حضور در مقابل خدا ایجاد کند به هر حال معنویت به معنای انس و ارتباط عمیق با خدا کارآمدی خاصی در متن زندگی انسان داشته و سرمایه رشد و رستگاری فرد و جامعه محسوب می‌شود. بدین جهت ضرورت حضور معنویت و ظهور آن در همه‌ی ابعاد حیات انسانی امری روشن بوده و اهمیت راهبردی معنویت در تعالی فرد و جامعه مسئله‌ای آشکار است. این درحالی است که مکاتب غربی از معنویت که نیاز واقعی و اساسی انسان است، غفلت کرده و به نیازهای مادی می‌پردازد و آنها را نیازهای اصلی جلوه می‌دهد.^۳

پس می‌توان بیان کرد که تعریف مرکزی و اصلی معنویت از دیدگاه رهبری بدین شرح است: معنویت ارتباط زنده با امر مقدس در بطن زندگی روزمره و در چارچوبی عقلانی، در سه سطح فردی: شامل مؤلفه‌ها و شاخصه‌های تقوا، عمل صالح و توکل؛ جمعی: شامل شاخصه‌های کمک، همیاری، هم‌زیستی و نوع دوستی و و اجتماعی: شامل مؤلفه‌های تمدن‌سازی، مبارزه با استکبار و بی‌عدالتی می‌باشد که هر سه این‌ها مبتنی بر معارف قرآن و اهل بیت است و راه و منش امام خمینی (ره) در آن‌ها لحاظ می‌شود.

۱. بیانات ۶۹/۱۱/۱۹ سایت رهبری.

۲. بیانات ۸۸/۷/۱۴ سایت رهبری.

۳. بیانات ۶۹/۱/۱ سایت رهبری.

۴. بیانات ۸۹/۲/۱ سایت رهبری.

۵. بیانات ۷۰/۶/۲۷ سایت رهبری.

۶. بیانات، ۱۳۷۷، ۱۲۷. سایت رهبری.

۲-۱ مفهوم تحول

«تحول» یعنی تغییر بزرگ و شگرف.^۱ «تحول» یعنی تغییر در ماهیت و منطق یک پدیده که بیشتر به ریشه‌ها و ساقه‌ها می‌پردازد. تحول به نوعی از تغییرات نسبت داده می‌شوند که در راستای رشد و پیشرفت هر کس می‌باشند.^۳

مفهوم تحول از نگاه مقام معظم رهبری ایجاد یک حرکت جهشی و جهادی در همه بخش‌های اداری و حکمرانی کشور و همچنین در بخش‌هایی از سبک زندگی عمومی مردم است.^۴ ایشان در سال ۱۴۰۰ و در دیدار با تشکل‌های دانشجویی به صورت مفصل به بحث تحول پرداخته و دو نوع گرایش اصلی به تحول را مطرح می‌کنند. «البته تحول، یک عنوان عامی است؛ خیلی‌ها در دنیا هم وقتی راجع به ما صحبت می‌کنند، بحث تحول را مطرح می‌کنند؛ در داخل کشور هم بعضی‌ها که گرایشهای بیشتر غربی و میل به شیوه‌های غربی و مفاهیم غربی دارند، بحث از تحول می‌کنند، منتها آن تحولی که مورد نظر آنها است، تحول در اصل انقلاب است؛ یعنی در واقع به یک معنا ارتجاع؛ یعنی تحول آنها به معنای ارتجاع است؛ برگشت به عقب. مفاهیم انقلابی را می‌خواهند نفی کنند. می‌بینیم در اظهاراتی که در باب تحول می‌کنند، راجع به عادی‌سازی، یعنی به هنجار جهانی نزدیک شدن کشور و انقلاب، بیشتر تحریض می‌کنند و تحریض می‌کنند و این را در واقع خط نشان تحول به شمار می‌آورند. در واقع حرف ما، مراد ما از تحول، تحول برای تقویت انقلاب است؛ مراد آنها از تحول، تحول برای نفی انقلاب و نفی مبانی انقلاب است، مراد آنها نزدیک شدن به هنجارهای نظام سلطه است. خب پس بنابراین آن کلمه‌ی تحول کافی نیست. مراد از تحول در بیان ما و در منطق ما عبارت است از اینکه ما به سمت تقویت مبانی انقلاب و اصول انقلاب و خطوط اصلی انقلاب حرکت کنیم، منتها با شیوه‌های نو و با نوآوری و ابتکار»^۵

در علم منطق گفته می‌شود یکی از راه‌های تعریف یک مفهوم تعریف مفاهیم مخالف یا ضد آن است که مقام معظم رهبری نیز برای بیان تعریف مفهوم تحول از این روش استفاده کرده‌اند. ایشان در سال ۱۳۸۵ و در دیدار با

۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، ص ۶۴۲.

۲. مظاهری سیف، حمیدرضا، تحلیل حیات طیبیه از دیدگاه قرآن کریم، ماهنامه‌ی معرفت، ش ۱۰۹، (۱۳۸۵)، ص ۱۰۹.

۳. وکیلی، هادی، جنبش‌های نوپدید دینی، فصلنامه مطالعات معنوی، پیش شماره دوم، زمستان ۱۳۸۸، (۱۳۸۸)، ص ۵۵.

۴. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47834>.

۵. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47834>.

مسئولیت علما، آگاهان، نویسندگان، گویندگان و رسانه‌های عمومی، بسیار مهم و خطیر است. به تعبیر رهبری انقلاب شکوهمند اسلامی، برخی از جوانان سیزده تا بیست‌ساله توانستند به مقام و درجاتی در نزد خداوند برسند که بسیاری از اهل سیروسلوک در طول ده‌ها سال به آن مرحله نرسیدند. همان‌طوری که در مقام ایجاد معنویت بایسته است انسان در جست‌وجوی معنویت صادق و صائب باشد، لازم است در مقام ابقا و تصحیح از انحرافات چون خرافات، عوام‌زدگی، عرفان صوفیانه و معنویت سکولار و لیبرال، التقاط با معنویت‌های دست‌ساخت بشری و عرفان‌های کاذب درست و هماهنگ با اقتضائات زمان مدیریت شود تا معنویت فعال و کارآمد به حاشیه نرفته و معنویت‌های منفعل و ناکارآمد به صحنه بیایند. چراکه اسلام دین معنویت با جهت‌گیری نیل به حیات طیبه است و معنویت اسلامی زندگی‌ساز و نه زندگی‌سوز باشد که در آن حقیقت‌شناسی و واقع‌بینی در دستیابی به عزت، عدالت، عقلانیت، جهاد و اجتهاد از حیث ایجابی و مبارزه با ظلم و نظام سلطه و جهل علمی و جهالت عملی در بعد سلبی مشاهده خواهد شد.^۴

بنابراین معنویت ناب در گردش ایام و مواجهه با چالش‌های مختلف نیاز به تهذیب و پیرایش داشت، یعنی خالص‌سازی عرفان از بدعت‌های علمی و رفتاری، انحراف‌ها و تحریف‌های فکری-فعلی. آنگاه که در هر گوشه شخصی پرچمی به پا کرد، یک عده دورش جمع می‌شوند. این نشان‌دهنده این است که این تشنگی وجود دارد، این تشنگی را باید با آب زلال برطرف کرد. نباید بگذاریم این تشنگی، این عطشی که وجود دارد با این آب‌های مسموم، گل‌آلود، متعفن برطرف شود. باید این تشنگی بماند و با آب زلال و گوارا، عرفان حقیقی و معنوی برطرف شود. یٰا معظّم‌له از عرفان‌های پوج و بی‌محتوا تا ادیان منسوخ، تا سازمان‌هایی که اسمش دین است، باطنش سازمان سیاسی است. سخن رانده و جریان سلطه‌پذیری را در عرفان‌های قلابی و معنویت‌های دروغین و ...

۱. مکتوبات، ۱۳۶۹، ۴۷. سایت رهبری.

۲. بیانات ۷۰/۱۱/۸. سایت رهبری.

۳. ر.ک، بیانات ۷۰/۱/۲۹. سایت رهبری.

۴. ر.ک، بیانات ۸۰/۱۲/۲. سایت رهبری.

۵. بیانات ۸۷/۹/۲۴. سایت رهبری.

۶. تاریخ درج در سایت ۹۰/۲/۲۴. سایت رهبری.

۷. بیانات ۸۷/۲/۱۴. سایت رهبری.

طرح و تحلیل کرده‌اند. گه چنین جریان‌های نوظهوری را «دکان‌داری‌های بظاهر معنوی و عرفان‌های ساختگی» نامیده‌اند. همچنین فرمودند: «مهم این است که این حرکت عظیم سلوکی و ریاضتی را نه با طرق من‌درآوردی و تخیلی - مثل برخی از سلسله‌ها و دکان‌های تصوف، عرفان و مانند اینها - بلکه از طریق شرع مقدس به دست آوردند». بـه تعبیر مقام معظم رهبری مباحث عرفانی باید دل انسان را به خدا نزدیک کند؛ عرفان واقعی یعنی آن ذکر و یاد الهی را در انسان به وجود آورده، بصیرت لازم را برای حضور در مقابل خدا ایجاد کند. که در انسان‌های عارف و والا مرتبه، این حضور عمیق‌تر، پرمعناتر و پُرصفا تر است.

عرفان باید در انسان صفا ایجاد کند. دُر نتیجه زمانی که معنویت صادق و صائب مورد تهاجم فکری و فرهنگی دشمن دانا و دوست نادان قرار گرفت، می‌بینیم که معنویت مبتنی بر اسلام امریکایی در برابر معنویت مبتنی بر اسلام ناب محمدی ۶ قرار می‌گیرد و اینجا است که بر متصدیان امور، مراکز و نهادهای فرهنگی فریضه است که از کیان معنویت راستین و جهادی، دفاع عقلانی و مدبرانه کنند و این امر مهم محتاج مدیریت عالمان، پویا و پایا خواهد بود. از این رو، تا معنویت در دو مقام حدوث و بقا، مدیریت جامع و هوشمندانه نشود در چالش‌های گوناگون و تضادهای بانقاب و بی‌نقاب استکباری - که معنویت انفعالی و سلطه‌پذیر یا معنویت انزواگرایانه، درون‌گرا و معنویت خلوت و خلسه محض را تبلیغ و توسعه می‌دهند - گرفتار انحراف و تحریف یا التقاط و الحاد خواهد شد. چنانکه فرموده‌اند: «بزرگترین و مؤثرترین امانتی که خدای متعال به ما داده معارف الهی و حقایق الهی است. اینها را بایستی به صورت ناب و به صورت خالص، هرچه نزدیکتر به واقع به دست بیاوریم و آن را به مخاطب برسانیم». معرفی الگوی برتر عرفان ناب و الگوسازی معنوی از همه طبقات و طیف‌های اجتماعی نظیر: طبقه زنان، مثل بانوی اصفهانی، نصرت بیگم امین، مادران و همسران شهیدان و یا در طبقه مردان نظیر: ملاحسینقلی همدانی، میرزا علی آقا قاضی، علامه طباطبایی، امام خمینی و ... و مردان جهاد،

۱. بیانات ۸۷/۴/۴. سایت رهبری.

۲. بیانات ۸۷/۹/۲۴. سایت رهبری.

۳. ۹۱/۴/۲۶. سایت رهبری.

۴. بیانات ۷۰/۱۲/۱۳. سایت رهبری.

۵. بیانات ۷۷/۹/۲۳. سایت رهبری.

سیاست و علوم تجربی و پایه نظیر: شهید چمران، دکتر حسابی، شهید همت، باکری، آوینی و ... و از همه مهم‌تر معرفی دسترس‌پذیر آن جنبه از شخصیت و زندگی معنوی معصومین: از پیامبر اعظم^۶ تا امامان نور و هدایت می‌تواند در ترویج و تعمیق معنویت ناب اسلامی بسیار مؤثر بوده و ظهور چنین الگوهایی در متن زندگی افراد، خانواده‌ها و جامعه نقش پیشگیری از انحراف در ساحت معنویت نیز خواهد شد.

الگوهایی از این قبیل هم وادارنده به سوی کمالات معنوی و راستین‌اند و هم بازدارنده از افتادن در معنویت‌های دروغین خواهند بود؛ زیرا در جنگ نرم از حیل‌های دشمن، تحریف چهره‌ی زیبا و دلربای معنویت و منحرف کردن معنویت جامع و کارآمد اسلامی به معنویتهای منفعل، ناقص و کاریکاتوری است؛ از این رو، معرفی الگوهای تمام عیار در حوزه معنویت لازم و اجتناب‌ناپذیر است. پس معرفی منطقی و جذاب اولیای الهی تکلیف فرهنگی است، چه اینکه نام و شخصیت اولیای خدا در توسعه و تعمیق معنویت نقش آفرین خواهد بود. به تعبیری اگر همه‌ی انسان‌ها را یک طرف بگذارید، اولیا را هم در طرف دیگر، وزنه‌ی آنها از همه‌ی بشریت سنگین‌تر است. معرفت خالص نصیب همه نمی‌شود؛ اولیای بزرگ خدا هستند که می‌توانند گوشه‌هایی از آن را درک کنند و ببینند. آن مقداری که ما درک می‌کنیم و می‌فهمیم، باید برای ما سرمشق حرکت و عمل باشد. باید هر حرف، کلمه و هر اشاره‌ای در زندگی این بزرگواران، برای ما یک سرمشق باشد. به محبت دورادور و احساس محبت اکتفا نکنیم؛ این احساس را در زندگی پیاده نماییم. اگر محبت نباشد، این رابطه‌ی عملی به وجود نمی‌آید. در سایه‌ی آن محبت، می‌توان این پیوند و پیوستگی عملی را به وجود آورد؛ اما بدون این پیوستگی و پیوند عملی، اصل آن محبت زیر سؤال خواهد رفت. دنباله‌ی محبت، باید اطاعت و متابعت باشد^۳

^۱ . سخنرانی مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای محترم کنگره مرحوم میرزا جواد آقا ملکی تبریزی، درج در سایت ۹۰/۲/۲۴؛

بیانات ۱۳۹۱/۱۱/۲۳؛ بیانات ۹۱/۴/۲۶

^۲ . بیانات، ۱۳۶۹، ۳۸۵. سایت رهبری.

^۳ . بیانات، ۱۳۶۹، ۳۸۵. سایت رهبری

نتیجه‌گیری

معنویت صادق بر پایه اعتقاد به مبدأ و معاد شکل گرفته و برمدار شریعت تجلی می‌یابد. انسان نیز بر اساس سرشت الهی و فطرت توحیدی تشنه معنویت صائب و صادق است. معنویت الهی - توحیدی نیز معنویتی جامع است که در همه عرصه‌های زندگی از کمال و کارآمدی خاصی برخوردار بوده و زندگی انسان را هدف‌دار و جهت‌مند کرده، به‌سوی حیات طیبه سوق می‌دهد. بنابراین آسایش منهای معنویت نیز سرچشمه آفات و خطرات فراوانی خواهد بود. تحول معنوی عامل مهم و زیرساختی حیات علم دینی و پیشرفت سالم و سازنده در همه‌ی ابعاد و ساحت‌ها است. از این‌رو، علم، اقتصاد و سیاست در کنار نهاد خانواده و جامعه دارای ماهیت و هویت معنوی خواهند بود. با مطالعه مباحث مطرح شده از سوی رهبر انقلاب می‌توان به یک منظومه کامل درباره تحول دست یافت. در چارچوب مطرح شده از سوی رهبر انقلاب می‌توان بخش‌هایی همچون مفهوم تحول، ضرورت تحول، حوزه‌های تحول، کارگزاران تحول و پایه و موانع تحول را مشاهده کرد. ایشان معتقد است؛ جامعه نباید از نظر مادی ثروتمند باشد و از نظر معنی فقیر. جامعه اسلامی بایسته است دارای دو ثروت مادی و معنوی بوده و از فقر اقتصادی، اعتقادی، ماده‌گرایی و معنویت رها شده باشد، در غیر این‌صورت، هرچند در عرصه اقتصاد ثروتمند باشد همچنان مشکلات بی‌شماری دارد؛ زیرا ثروت مادی تنها برخی از جنبه‌ها و نیازها را پوشش می‌دهد و بسیاری از جنبه‌های وجودی انسانی دچار خلا یا کاستی‌ها است و آرامش را از او - در عین حال که به ظاهر آسایش دارد - سلب می‌کند به تعبیری دیگر، مشکل کسی که عاری از معنویت است، جای دیگر است؛ مشکل او یک‌بعدی بودن، تهی دست بودن از یک ثروت لازم دیگر است مشکل همت را فقط متوجه یک بخش کردن است. نگاه رهبر انقلاب به موضوع تحول یک نگاه کلان و فلسفی است و ایشان معتقدند که «تحول در جوامع انسانی و برای بشر، سنت لایتغیر الهی است. هیچ کس نمی‌تواند در مقابل تحول بشری بایستد؛ امکان ندارد.» که نوعی نگاه تکاملی را می‌توان در این نظریه مشاهده کرد.

فهرست منابع

قرآن کریم.

۱. ابن فارس، احمد بن فارس؛ ۱۴۰۴ ق؛ معجم مقاییس اللغة؛ محقق/مصحح: هارون عبدالسلام، ج ۲، قم: مکتب الکلام الاسلامی.
۲. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد؛ ۱۴۱۰ ق؛ غررالحکم و دررالکلم؛ محقق/مصحح: سید مهدی رجائی، قم: دارالکتب الاسلامی.
۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ ۱۴۱۲ ق؛ مفردات الفاظ قرآن؛ محقق/مصحح: صفوان عدنان داودی، بیروت: دارالقلم و الدارالشامیه.
۱۴. قرشی بنایی، علی اکبر؛ ۱۴۱۲ ق؛ قاموس قرآن؛ ج ۳، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۵. مطهری، مرتضی؛ ۱۳۶۸؛ بیست گفتار؛ بی جا: انتشارات صدرا.
۱۶. مظاهری سیف، حمیدرضا، ۱۳۸۵، تحلیل حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم، ماهنامه‌ی معرفت، ش ۱۰۹.
۱۷. موسوی خمینی، روح ا (۱۳۶۷) ... صحیفه امام، ج ۸، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۸. وکیلی، هادی، جنبش‌های نوپدید دینی، ۱۳۸۸، فصلنامه مطالعات معنوی، پیش شماره دوم، زمستان.
۱۹. حسینی خامنه‌ای، سید علی سایت مقام معظم رهبری (مدظله العالی)